

UDK 323.1(497.16)“2002/2006”

Branislav MAROVIĆ

**CRNOGORSKO NACIONALNO PITANJE PREMA POPISIMA
STANOVNIŠTVA I GLASANJA NA VIŠESTRANAČKIM
PARLAMENTARNIM IZBORIMA 2002. I 2006. GODINE***

Poslije socijalističkog perioda 1945–1989. godine i vladavine KP/SK Crne Gore došlo je do smjene komunističke jednopartijske vlasti uvođenjem višepartijskog sistema. Osnovane su političke stranke: Liberalni savez Crne Gore, u januaru 1990. godine, Narodna stranka, u maju 1990, Socijalistička partija, u julu 1990, odnosno od 27. jula Socijaldemokratska partija reformista, zatim su osnovane Partija socijalista, Stranka nacionalne ravnopravnosti i Nezavisna organizacija komunista. Na čelu Saveza komunista Crne Gore došli su neokomunisti koji su tzv. Antibirokratskom revolucijom oborili više-decenijsku vlast komunista.

Na prvim višestranačkim izborima održanim 9. decembra 1990. godine Savez komunista Crne Gore je od ukupnog broja od 125 poslanika, osvojio 83 mandata, Savez reformskih snaga Jugoslavije (koalicija Liberalnog saveza, Socijaldemokratske partije, Partije socijalista, Nezavisne partije komunista, Stranke nacionalne ravnopravnosti) 17, Narodna stranka 13 i Demokratska koalicija (koja je objedinila dvije muslimanske i jednu albansku partiju) 12 poslanika.¹

Savez komunista Crne Gore, odnosno kasnije Demokratska partija socijalista Crne Gore, kao pobjednik na izborima vršila je i vrši vlast u višedecenijskom periodu u kojem su obavljani zvanični popisi stanovništva Crne Gore, na kojima je došlo do osjetnog povećanja broja stanovnika koji su se izjasnili pripadnicima srpske nacionalnosti.

Pošto je naša tema posvećena odnosu crnogorskih komunista prema CNP smatramo da je potrebno odgovoriti na pitanje zašto se broj stanovnika Crne Gore koji su se nacionalno izjasnili Srbima povećao za skoro tri puta na postkomunističkim popisima stanovništva Crne Gore. Ova uporedna analiza potrebna je i zbog toga što su popisi stanovništva u socijalističkom periodu ocijenjeni od nekih novoformiranih političkih stranaka nedemokratskim, jer

* Objavljeno u: Dr Branislav Marović, *Komunisti Crne Gore i crnogorsko nacionalno pitanje 1919–1989*, Centar za geopolitiku – Nikšić, Podgorica, 2017, str. 165–183.

¹ Dragutin Papović, *Intelektualci i vlast u Crnoj Gori 1945–1990*, Podgorica, 2015, str. 410.

su navodno obavljani pod određenim komunističkim pritiskom. Prvo ćemo prikazati rezultate popisa stanovništva Crne Gore na nacionalnoj osnovi na popisima 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. godine i uporediti sa popisima 1991, 2003. i 2011. godine obavljenim poslije pada komunista. To upoređenje za postkomunistički period dajemo na osnovu nacionalnog izjašnjavanja po popisima naselja i upoređujemo sa rezultatima glasanja na parlamentarnim izborima i političkim strankama koje zastupaju srpsku opciju i uglavnom negiraju postojanje crnogorske nacije. Rezultati te analize daju odgovor na pitanje ko su zapravo ti stanovnici, državljani Crne Gore, koji se nacionalno izjašnjavaju Srbima. Ti državljani Crne Gore u socijalističkom sistemu su se nacionalno izjašnjavali kao Crnogorci, sada su u višepartijskom sistemu postali Srbi, glasajući za prosrpske političke partije u Crnoj Gori. Tako je politička pripadnost crnogorskih državljana određivala njihovo nacionalno izjašnjavanje. Jaki politički uticaj prosrpskih stranaka i srpskih nacionalističkih krugova bio je osnovni razlog da se dotadašnji nacionalni Crnogorci izjasne nacionalnim Srbima. To „prestrojavanje“ Crnogoraca u Srbe nije u prošlosti Crne Gore bilo prvi put. Imala je Crna Gora takvih Srba u svim istorijskim prelomnim prekretnicama crnogorskog naroda kada se odlučivalo o njenoj državnosti – 1918. i 2006. godine, pa i 1945. godine, ali ovog puta ta kretanja su bila u obrnutom smjeru u korist crnogorske nacije.

Na popisu stanovništva Crne Gore 1948. godine Srba je bilo svega 1,8%. Da li je to bio odraz crnogorske sklonosti da se mijenja sopstveni nacionalni identitet zavisno od toga koja nacija drži vlast u državi ili je to bio rezultat realnog stanja? Skloni smo da vjerujemo da je za takav rezultat bio odlučan prvi razlog. Najvećim životnim uspjehom smatra se u Crnoj Gori popeti se na što višu stepenicu vlasti. Zato su Crnogorci tako lako mijenjali svoju nacionalnu pripadnost.

Istoričar Živko M. Andrijašević je zapazio još jedan fenomen kod Crnogoraca, sličan ovom o kojem smo govorili, koji se takođe odnosi na CNP: o tom fenomenu on kaže: „Vjerovatno da nigdje, osim u Crnoj Gori, osjećaj nacionalne posebnosti ne podrazumijeva i težnju za državnom posebnosti. Postoji, naime, veliki broj građana Crne Gore koji odbacuju ideju crnogorske državne nezavisnosti ili su prema njoj indiferentni, dok se istovremeno izjašnjavaju kao Crnogorci“.²

Andrijašević dalje konstatuje da: „Nijedna crnogorska vlast – od kralja Nikole do danas, nije planski i sistematski radila na promjeni ovakve naopake svijesti, pa su Crnogorcima uvijek bili bliži ‘opšti interesi’ od sopstvenih“.³

² Živko M. Andrijašević, *Nacija s greškom*, Cetinje, 2004, str.9.

³ *Isto*, 17.

Ova konstatacija Živka Andrijaševića posebno se može primijeniti na crnogorske komuniste koji u toku svog sedamdesetogodišnjeg postojanja, odnosno četrdesetpetogodišnje vladavine (1945–1989) nijesu uspjeli da naučno teoretski oblikuju i utemelje svoje poglede o postanku i razvoju crnogorske nacije. Tako se teoretski doprinos crnogorskih komunista crnogorskom nacionalnom pitanju može svesti na nekoliko radova koji ni po kvalitetu ni po obimu ne mogu zadovoljiti naučne potrebe.⁴

U toku četrdesetpetogodišnjeg perioda vladanja socijalističkog sistema i u posljednjoj dekadi XX vijeka, kao i u prvih jedanaest godina XXI stoljeća obavljeno je u Crnoj Gori ukupno osam popisa stanovništva. Od toga pet u socijalističkom periodu i tri u periodu vladanja višestranačkog parlamentarizma. Dajemo pregled tih popisa prema nacionalnoj pripadnosti i to samo za one stanovnike Crne Gore koji su se izjasnili kao Crnogorci, Srbi i Jugosloveni.

TABELA br. 2 NACIONALNO IZJAŠNJAVANJE STANOVNIŠTVA

Godina popisa	Crna Gora Ukupno stanovnika	Crnogorci	Procenat	Srbi	Procenat	Jugosloveni	Procenat
1948.	377.189	342.009	90,67	6.707	1,78	---	---
1953.	419.873	364.029	86,70	13.855	3,30	6.424	1,53
1961.	471.894	384.121	81,40	14.156	3,00	1.559	0,33
1971.	529.604	355.632	67,15	39.512	7,46	10.943	2,07
1981.	584.310	400.488	68,54	19.407	3,32	31.243	5,35
1991.	615.035	380.467	61,86	57.453	9,34	26.159	4,25
2003.	620.145	267.669	43,16	198.414	31,99	1.860	0,30
2011.	620.029	278.889	44,98	178.134	28,73	1.903	0,31

Iz popisa stanovništva 1948. 1953. i 1961. godine vidljiv je visok procenat učešća građana Crne Gore koji su se izjasnili kao Crnogorci. U periodu 1971–1991. godine u kojem su obavljena tri popisa stanovništva došlo je do pada broja Crnogoraca za 19,54% u poređenju sa prethodnim periodima. U posljednjem posmatranom periodu 1991–2011. godine obavljena su dva po-

⁴ Niko još u Crnoj Gori, ali i van nje, nije do sada doktorirao na crnogorskom nacionalnom pitanju. Za druge bivše jugoslovenske republike, sada nezavisne države, to se ne može reći. Komunisti nijesu ostvarili, iako su sebi bili postavili zadatak, da objave kapitalni projekat – višetomnu *Istoriju Crne Gore*, koja bi pored ostalog, naučno prikazala i objasnila porijeklo i istorijski hod crnogorske nacije.

pisa stanovništva u kojima je broj Crnogoraca smanjen za 16,88%. Crnogorci kao nacija su zadržali najveću brojnost, ali su izgubili nadpolovičnu većinu (44,98%). U ovom vremenskom rasponu, kao što smo već to naglasili u prethodnim djelovima ovog rada, došlo je do veoma jakih nacionalističkih talasanja na prostorima tadašnje zajedničke države Jugoslavije, koji su zahvatili i Crnu Goru, posebno 1971. i 1989. godine i uslovili pad komunističke vlasti. Takvi burni politički obrti, kada je borba za srpstvo bila najjača preokupacija određenih nacionalističkih snaga, uticala je na smanjenje broja Crnogoraca na popisu stanovništva 2003. godine i na gubitak primata većinskog naroda u Crnoj Gori, jer je njegovo učešće u ukupnom stanovništvu smanjeno na 43,16%.

Na popisima stanovništva u postsocijalističkom periodu koji su obavljeni 1991, 2003. i 2011. godine iz svake opštine po popisnim godinama dajemo po tri popisna naselja, i to opštinu i u njoj dva popisna naselja, gdje su se izjašnjavali stanovnici crnogorske i srpske nacionalnosti i Jugosloveni.

TABELA br. 3 NACIONALNO IZJAŠNJAVANJE U OPŠTINAMA I U DVA POPISNA NASELJA

Opština i popisno naselje	Popisna godina	Ukupno stanovnika	Crnogorci %	Srbi %	Jugosloveni %
Andrijevića	1991.	6.696	84,19	13,54	1,06
	2003.	5.785	25,13	69,61	0,05
	2011.	5.071	32,46	61,80	1,06
Bojovići	1991.	131	74,81	23,66	1,53
	2003.	123	6,25	93,75	---
	2011.	33	---	96,96	---
Kralje	1991.	279	60,30	37,90	0,35
	2003.	228	21,92	75,87	---
	2011.	205	43,90	53,65	---
Bar	1991.	37.321	50,89	9,79	7,33
	2003.	40.037	47,25	27,68	0,41
	2011.	42.048	46,50	25,34	0,25
Mišići	1991.	148	63,51	33,11	0,68
	2003.	253	43,87	50,59	1,19
	2011.	224	45,09	47,32	---
Gluhi Do	1991.	159	88,68	---	---
	2003.	176	61,93	21,02	---
	2011.	113	69,03	21,24	---
Berane	1991.	38.953	59,03	7,29	1,81
	2003.	35.068	25,52	46,51	0,21
	2011.	33.971	26,02	42,95	0,01

Crnogorsko nacionalno pitanje prema popisima...

Mezgalje	1991.	242	60,33	39,25	---
	2003.	207	31,40	60,86	---
	2011.	174	49,43	47,13	---
Lubnice	1991.	244	75,40	24,18	0,40
	2003.	245	42,04	54,28	0,81
	2011.	229	47,16	51,53	---
Bijelo Polje	1991.	55.268	49,22	7,57	0,58
	2003.	50.287	17,77	40,32	0,05
	2011.	46.549	18,92	35,58	0,06
Tomaševo	1991.	275	99,27	0,73	---
	2003.	282	29,43	67,35	0,35
	2011.	243	46,50	46,09	---
Pavino Polje	1991.	350	67,71	27,42	2,85
	2003.	294	17,34	76,53	---
	2011.	142	15,49	61,97	---
Budva	1991.	11.717	62,52	22,47	8,62
	2003.	15.909	45,33	40,87	0,63
	2011.	19.218	48,19	37,71	0,39
Bečići	1991.	726	54,41	33,33	6,47
	2003.	771	34,24	52,53	0,65
	2011.	895	40,56	43,69	12,83
Sveti Stefan	1991.	421	37,29	37,53	0,24
	2003.	411	26,52	62,29	---
	2011.	364	34,89	56,59	---
Cetinje	1991.	20.307	93,02	2,61	1,61
	2003.	18.482	90,67	4,62	0,15
	2011.	16.657	90,54	4,36	0,10
Rijeka Crnojevića	1991.	340	88,82	6,76	1,17
	2003.	216	76,85	15,74	0,46
	2011.	175	68,00	20,00	---
Čevo	1991.	95	96,84	3,15	---
	2003.	62	93,55	---	---
	2011.	61	98,36	---	---
Danilovgrad	1991.	14.718	89,87	5,89	1,78
	2003.	16.523	67,84	25,51	0,18
	2011.	18.472	64,19	27,07	0,16
Slap	1991.	46	97,83	---	---
	2003.	40	72,50	22,50	---
	2011.	50	46,00	28,00	„Z“
Spuž	1991.	1326	90,57	3,69	2,79
	2003.	1529	56,63	33,22	---
	2011.	1696	54,89	37,50	---

Herceg Novi	1991.	27.593	40,79	30,91	19,00
	2003.	33.034	28,60	52,88	0,82
	2011.	30.864	33,68	48,89	0,51
Zelenika	1991.	1204	41,02	34,88	18,35
	2003.	1444	28,39	52,98	0,83
	2011.	1431	30,40	53,88	0,49
Sutorina	1991.	489	47,65	37,63	12,27
	2003.	607	21,75	66,23	0,33
	2011.	670	23,88	56,42	„Z“
Kolašin	1991.	11.120	93,15	4,34	1,32
	2003.	9.949	50,65	44,77	0,34
	2011.	8.380	57,42	35,75	0,26
Mateševo	1991.	86	93,02	5,81	---
	2003.	97	40,21	57,73	---
	2011.	68	54,41	38,24	---
Međuriječje	1991.	139	90,65	6,47	---
	2003.	114	36,84	60,53	---
	2011.	84	44,05	42,86	„Z“
Kotor	1991.	22.410	55,24	5,14	18,35
	2003.	22.947	46,81	30,91	0,73
	2011.	22.601	48,88	30,57	0,41
Kavač	1991.	466	40,99	13,95	10,94
	2003.	443	37,92	20,32	0,45
	2011.	671	36,96	27,42	„Z“
Prčanj	1991.	1213	51,44	6,51	22,34
	2003.	1244	47,51	21,46	0,96
	2011.	1130	47,35	22,48	0,62
Mojkovac	1991.	10.830	92,50	5,17	1,14
	2003.	10.066	54,77	41,12	0,20
	2011.	8.622	59,12	35,37	0,23
Podbišće	1991.	657	86,91	6,84	4,71
	2003.	671	50,37	44,56	0,30
	2011.	658	59,73	36,17	---
Polje	1991.	413	89,10	7,99	0,24
	2003.	1506	64,87	31,08	0,07
	2011.	1281	67,53	28,34	„Z“

Crnogorsko nacionalno pitanje prema popisima...

Nikšić	1991.	74.706	88,17	5,71	1,78
	2003.	75.282	62,64	26,74	0,35
	2011.	72.443	63,70	25,31	0,22
Donje Crkvice	1991.	97	69,07	30,92	---
	2003.	76	11,84	88,16	---
	2011.	49	20,41	77,55	---
Orah	1991.	157	92,36	5,0	1,91
	2003.	132	66,67	15,91	---
	2011.	99	75,76	15,15	„Z“
Plav	1991.	19.305	18,22	1,44	0,51
	2003.	13.805	5,54	18,93	0,35
	2011.	13.108	6,27	15,87	0,02
Mašnica	1991.	352	94,32	5,40	0,28
	2003.	299	26,76	70,90	0,33
	2011.	262	19,47	76,34	---
Murino	1991.	538	89,96	3,53	1,67
	2003.	545	23,85	70,83	---
	2011.	462	31,39	63,42	---
Plužine	1991.	5.247	91,61	6,63	0,57
	2003.	4.272	32,61	60,51	0,19
	2011.	3.246	27,79	65,65	0,03
Borkovići	1991.	174	88,51	9,77	---
	2003.	131	41,98	58,02	---
	2011.	82	15,85	80,49	---
Smriječno	1991.	116	90,51	7,75	0,86
	2003.	81	20,99	60,49	3,70
	2011.	63	„Z“	90,48	---
Pljevlja	1991.	39.593	55,35	24,22	2,06
	2003.	35.806	21,52	60,11	0,14
	2011.	30.789	24,34	57,06	0,06
Otilovići	1991.	305	54,75	42,29	2,95
	2003.	233	34,33	56,22	---
	2011.	245	28,57	42,86	„Z“
Šula	1991.	595	23,19	74,12	0,34
	2003.	462	24,89	73,38	---
	2011.	340	28,53	68,53	---

Podgorica	1991.	152.025	72,22	7,73	3,31
	2003.	169.132	56,96	26,27	0,29
	2011.	185.937	57,35	23,26	0,17
Crnci	1991.	205	72,68	13,17	5,85
	2003.	220	58,64	34,55	---
	2011.	182	62,64	6,59	---
Ubli	1991.	339	94,69	3,54	---
	2003.	341	52,20	43,11	---
	2011.	227	32,16	64,76	---
Rožaje	1991.	22.976	6,65	0,71	0,60
	2003.	22.693	1,94	3,98	---
	2011.	22.964	1,75	3,58	---
Bukovica	1991.	717	23,85	0,71	---
	2003.	576	3,99	15,12	---
	2011.	529	1,32	0,33	---
Koljeno	1991.	599	0,50	0,33	---
	2003.	630	0,48	0,16	---
	2011.	691	0,72	0,72	---
Šavnik	1991.	3.690	93,00	5,14	0,86
	2003.	2.941	46,83	47,44	0,54
	2011.	2.070	53,77	42,42	0,14
Duži	1991.	197	95,43	3,04	1,52
	2003.	155	48,39	50,97	---
	2011.	99	31,31	66,67	---
Timar	1991.	111	90,09	9,01	---
	2003.	106	48,39	50,97	---
	2011.	83	40,96	51,81	---
Tivat	1991.	11.429	33,50	15,30	20,53
	2003.	13.630	29,95	35,19	0,52
	2011.	14.031	33,25	31,61	0,43
Krašići	1991.	114	10,53	19,30	56,14
	2003.	151	27,15	24,50	0,66
	2011.	130	33,85	20,77	---
Radovići	1991.	374	38,50	39,30	12,83
	2003.	560	22,86	51,43	1,79
	2011.	515	24,27	42,72	---

Crnogorsko nacionalno pitanje prema popisima...

Ulcinj	1991.	24.217	12,37	1,67	4,92
	2003.	20.290	11,93	7,44	0,11
	2011.	19.921	12,40	5,70	0,04
Donji Štoj	1991.	845	0,77	0,41	0,43
	2003.	134	3,73	1,49	---
	2011.	1120	4,64	5,70	---
Kručē	1991.	190	6,84	2,63	8,94
	2003.	161	20,50	17,39	---
	2011.	142	20,42	5,63	---
Źabljak	1991.	4.914	91,07	7,33	1,08
	2003.	4.204	43,03	50,26	0,05
	2011.	3.569	50,40	41,30	„Z“
Virak	1991.	134	64,7	33,58	0,74
	2003.	117	40,17	59,82	---
	2011.	88	39,77	54,55	---
Pitomine	1991.	204	72,05	21,07	6,37
	2003.	159	54,71	40,25	---
	2011.	128	63,28	29,69	---

Iz tri popisa stanovništva i njihovog nacionalnog izjašnjavanja u opštinama i popisnim naseljima vidljiv je najveći pad broja Crnogoraca i Jugoslovena a porast broja Srba, posebno popisom 2003. godine. O uzrocima tog pada Crnogoraca i Jugoslovena već smo pisali. Najveće smanjenje broja Crnogoraca bilo je na popisu 2003. godine u opštinama Andrijevice, Plužine, Šavnik, Źabljak, Kolašin, Mojkovac, Pljevlja, Berane i Bijelo Polje od 59,06% do 31,45%. U Nikšiću, Danilovgradu, Budvi, Plavu, Podgorici, Herceg Novom, Kotoru, Ulcinju, Rožajama, Baru, Tivtu i Cetinju to smanjenje kretalo se od 25,53% do 0,65%.

Od popisnih naselja najveće smanjenje broja Crnogoraca bilo je na popisu 2003. godine u Tomaševu i u opštini Bijelo Polje, za 69,84% u odnosu na popis iz 1991. godine. U opštini Plužine u Smriječnom ta razlika je iznosila 69,52 odsto u korist Srba. U Bojovićima, opština Andrijevice, broj Crnogoraca je smanjen za 68,35 odsto u 2003. godini u odnosu na stanje u 1991. godini. Iz tabele se vidi da je na popisu stanovništva 2003. godine došlo do drastičnog smanjenja broja Crnogoraca u opštinama na sjeveru Crne Gore. Takođe i broj Jugoslovena je smanjen ovim popisom i to u svim crnogorskim opštinama u odnosu na popis 1991. godine. U posmatranom periodu 1990–2011. godine u Crnoj Gori je održano osam višestranačkih parlamentarnih izbora.

Popisi stanovništva 1991. i 2003. godine pokazali su najveće promjene u nacionalnoj strukturi stanovništva Crne Gore zato ćemo ih uporediti sa rezultatima višestranačkih parlamentarnih izbora održanim 2002. i 2006. go-

dine. Dakle, izbora koji su održani prije i poslije popisa stanovništva i to onih političkih parlamentarnih stranaka koje su u svojim partijskim statutima i u praktičnom radu zastupale politiku održanja jugoslovenske zajednice i države sa Srbijom i u svom nazivu obično imale prosrpski prefiks. U tabeli broj 4 dat je popis Crnogoraca, Srba i Jugoslovena 1991. i 2003. godine u opštini i u dva njena popisna naselja i rezultati parlamentarnih izbora 2002. i 2006. godine prosrpskih stranaka: Socijalističke narodne partije (SNP), Srpske radikalne stranke (SRS), Srpske liste (SL), Patriotske koalicije za Jugoslaviju (PKZJ), Srpske narodne stranke (SNS), Socijalističke partije Jugoslavije sa komunistima (SPJSK), Narodne stranke (NS), Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), Građanske partije (GP). Jugosloveni su se prvi put u popisnim obrascima pojavili na popisu stanovništva 31. marta 1953. godine i to kao „neopredijeljeni“, što je značilo da taj građanin nije bliže nacionalno opredijeljen. Popisima iz 2003. i 2011. godine kategorija „Jugosloven“ posebno je stavljena u popisnom izjašnjavanju građana.

Svim ustavima, bilo da se radi o saveznom (jugoslovenskom) ili republičkim, bilo je zagarantovano pravo građanima na potpunu slobodu izjašnjavanja svoje nacionalne pripadnosti. Na osnovu tih ustavnih odredaba popisivač je bio dužan da izjašnjavanje građanina na nacionalnoj ili etničkoj osnovi upiše onako kako se građanin izjasnio. Građanin je prema ustavima mogao da se ne izjašnjava kojoj naciji (narodu), odnosno etničkoj grupi pripada. Popisivaču je bilo zabranjeno zakonom da utiče na građanina da se protiv svoje volje izjašnjava o nacionalnoj pripadnosti. Prema tome, građanin je bio zaštićen u svojim pravima da se slobodno nacionalno izjašnjava. Tadašnja komunistička vlast, poštujući ustavne i zakonske norme, obavljala je popise stanovništva obezbjeđujući građanima pravo na slobodno, demokratsko izjašnjavanje.

Pošto su komunisti dugo već imali ustaljene i politički utvrđene stavove o CNP, koje su sprovodili i po potrebi branili, teško je prihvatiti ocjene nekih političkih partija date u postsocijalističkom periodu višestranačkog parlamentarizma da su ti popisi stanovništva bili nedemokratski i nerealni u odnosu na tako mali procenat Srba u Crnoj Gori. Nacionalno pitanje za komuniste uopšte, a za crnogorske posebno, nije bilo prvorazredno pitanje. Komunisti su kao dogmatičari vjerovali samo u svoj internacionalizam i klasnu pripadnost kojom su željeli u zajedničkom interesu svjetskog proleterijata uspostaviti komunistički sistem, koji su smatrali boljim i pravednijim od kapitalističkog. Parole „Proleter svih zemalja ujedinite se“ i „Amerika i Engleska biće zemlja proleterska“ bile su uobičajene na naslovnica komunističke štampe i na usnama komunista, upečatljivo govore o komunističkim željama. Za komuniste intenzivnije bavljenje pitanjima svoje nacije moglo je skliznuti u separatizam i nacionalizam ili biti označen pristalicom te pošasti. I na kraju, komuni-

stima je nacija bila bez budućnosti, jer je trebala da odumre. Budućnost svoje zajedničke države Jugoslavije komunisti su vidjeli ostvarivanjem bratstva i jedinstva naroda i narodnosti jugoslovenskih republika i pokrajina. Mogu li se onda prihvatiti optužbe nekih stranačkih prvaka prosrpske orijentacije o nacionalnom opredjeljenju stanovnika Crne Gore na popisima stanovništva u socijalističkom periodu da su bili nedemokratski i namješteni u korist crnogorske nacije, a na štetu srpske nacije, pored tako datih vidljivih činjenica o kojima smo govorili: kao i o gledanjima crnogorskih komunista na CNP i na uopšte budućnost Crne Gore i na ustavne i zakonske norme koje su štitile građane u njihovom nacionalnom izjašnjavanju.

U tabeli br. 4 dajemo uporedne podatke izjašnjavanja stanovnika na nacionalnoj osnovi za Crnogorce, Srbe i Jugoslovane na popisima stanovništva 1991. i 2003. godine u opštinama i u njihova dva popisna naselja. U drugom dijelu tabele dajemo rezultate glasanja na parlamentarnim izborima 2002. i 2006. godine za prosrpske političke partije. Upoređivanjem rezultata izbora za prosrpske političke stranke na izborima 2002. i 2006. godine sa rezultatima koje je dobila srpska nacionalnost na popisu stanovništva 2003. godine, odgovaramo na pitanje ko su ti novi Srbi.

TABELA br. 4 UPOREDNI PREGLED IZJAŠNJAVANJA STANOVNIŠTVA NA POPISU I NA PARLAMENTARNIM IZBORIMA

Popisno naselje i biračko mjesto	Godina popisa	Crnogorci %	Srbi %	Jugosloveni %	Izbori	Prosrpske stranke (SNP, SRS, NS, PKZJ, SL, SKJ, SPJSK) %
Andrijevića	1991.	84,20	13,55	1,06	2002.	63,76
	2003.	25,13	69,61	0,05	2006.	60,59
Bojovići	1991.	74,60	24,00	1,52	2002.	77,63
	2003.	6,25	93,75	---	2006.	61,67
Kralje	1991.	60,30	37,90	0,35	2002.	63,95
	2003.	21,92	75,87	---	2006.	48,98
Bar	1991.	50,90	9,79	7,34	2002.	34,38
	2003.	47,25	27,68	0,41	2006.	37,16
Gluhi Do	1991.	88,68	---	---	2002.	28,57
	2003.	61,93	21,02	---	2006.	32,91
Mišići	1991.	63,51	33,11	0,68	2002.	46,32
	2003.	43,87	50,59	1,19	2006.	47,19

Berane	1991.	59,03	7,30	1,81	2002.	57,05
	2003.	25,52	46,51	0,21	2006.	44,91
Mezgalje	1991.	60,33	39,25	---	2002.	68,84
	2003.	31,40	60,86	---	2006.	51,94
Lubnice	1991.	75,40	24,18	0,40	2002.	57,40
	2003.	42,04	54,28	0,81	2006.	57,53
Bijelo Polje	1991.	49,22	7,57	0,59	2002.	43,14
	2003.	17,77	40,32	0,05	2006.	37,83
Pavino Polje	1991.	67,71	27,42	2,85	2002.	73,46
	2003.	17,34	76,53	---	2006.	72,42
	1991.	99,27	0,73	---	2002.	73,22
Tomaševo	2003.	29,43	67,35	0,35	2006.	69,14
Budva	1991.	62,57	22,47	8,62	2002.	41,81
	2003.	45,33	40,87	0,14	2006.	29,53
Bečići	1991.	54,41	33,33	6,47	2002.	54,37
	2003.	34,24	52,53	0,65	2006.	47,56
Sveti Stefan	1991.	37,29	37,53	12,83	2002.	49,25
	2003.	26,52	60,29	0,24	2006.	42,30
Cetinje	1991.	93,03	2,62	1,62	2002.	10,17
	2003.	90,67	4,62	0,15	2006.	29,57
Čevo	1991.	96,84	3,15	---	2002.	4,93
	2003.	93,55	---	---	2006.	2,88
Rijeka Crnojevića	1991.	88,82	6,76	1,17	2002.	32,50
	2003.	76,85	15,74	0,13	2006.	25,11
Danilov-grad	1991.	89,88	5,90	1,78	2002.	37,58
	2003.	67,84	25,51	0,18	2006.	40,10
	1991.	97,83	---	---	2002.	36,00
Slap	2003.	72,50	22,50	---	2006.	33,72
	1991.	90,57	3,69	2,79	2002.	49,72
Spuž	2003.	56,63	33,22	---	2006.	51,59
Herceg Novi	1991.	40,80	30,92	19,00	2002.	53,81
	2003.	28,60	52,88	0,82	2006.	61,03
	1991.	41,02	34,88	18,35	2002.	73,63
Zelenika	2003.	28,39	52,98	0,83	2006.	68,13
	1991.	47,65	37,63	12,27	2002.	51,81
Sutorina	2003.	21,75	66,23	0,33	2006.	58,31

Crnogorsko nacionalno pitanje prema popisima...

Kolašin	1991.	93,16	4,34	1,32	2002.	52,04
	2003.	50,65	44,77	0,34	2006.	58,55
Mateševo	1991.	93,02	5,81	---	2002.	50,00
	2003.	40,21	57,73	---	2006.	36,00
Međuriječje	1991.	90,65	6,47	---	2002.	62,89
	2003.	36,84	60,53	---	2006.	69,77
Kotor	1991.	55,24	14,07	18,35	2002.	34,94
	2003.	46,81	30,91	0,73	2006.	40,49
Kavač	1991.	40,99	13,95	10,94	2002.	38,73
	2003.	37,92	20,32	0,45	2006.	23,50
Prčanj	1991.	51,44	6,51	22,34	2002.	41,86
	2003.	47,51	21,46	0,96	2006.	41,77
Mojkovac	1991.	92,50	5,7	1,14	2002.	54,32
	2003.	54,77	41,12	0,20	2006.	44,66
Podbišće	1991.	86,91	6,84	4,71	2002.	45,61
	2003.	50,37	44,56	0,30	2006.	45,93
Polje	1991.	89,10	7,99	0,24	2002.	48,19
	2003.	64,87	31,08	0,07	2006.	46,30
Nikšić	1991.	88,17	5,71	1,78	2002.	25,84
	2003.	63,37	25,37	0,37	2006.	29,15
Donje Crkvice	1991.	69,07	30,93	---	2002.	58,06
	2003.	11,84	88,16	---	2006.	56,14
Orah	1991.	92,36	5,10	1,91	2002.	38,67
	2003.	66,67	15,91	---	2006.	35,29
Plav	1991.	18,22	1,44	0,52	2002.	10,10
	2003.	3,85	7,14	---	2006.	7,60
Mašnica	1991.	94,32	5,40	0,28	2002.	87,65
	2003.	26,76	78,90	0,33	2006.	66,05
Murino	1991.	89,96	3,53	1,67	2002.	71,22
	2003.	23,85	70,83	---	2006.	63,18
Plužine	1991.	91,61	6,63	0,57	2002.	72,24
	2003.	32,61	60,51	0,19	2006.	70,36
Borkovići	1991.	88,51	9,77	---	2002.	70,41
	2003.	41,98	58,02	---	2006.	72,62
Smriječno	1991.	90,51	7,75	0,86	2002.	73,68
	2003.	20,99	60,49	3,70	2006.	83,78

Pljevlja	1991.	55,35	24,22	2,06	2002.	57,42
	2003.	23,22	51,44	0,16	2006.	47,21
Otilovići	1991.	54,75	42,29	2,95	2002.	40,10
	2003.	34,33	56,22	---	2006.	60,61
Šula	1991.	23,19	23,31	0,34	2002.	65,41
	2003.	24,89	73,38	---	2006.	61,62
Podgorica	1991.	72,22	7,73	4,00	2002.	43,33
	2003.	56,96	26,27	0,29	2006.	27,39
Crnci	1991.	72,68	13,17	5,85	2002.	28,24
	2003.	58,64	34,55	---	2006.	32,23
Ubli	1991.	94,69	3,54	---	2002.	63,66
	2003.	52,20	43,11	---	2006.	54,99
Rožaje	1991.	6,65	0,70	0,60	2002.	6,21
	2003.	1,94	3,98	---	2006.	6,37
Bukovica	1991.	23,85	0,70	0,28	2002.	25,86
	2003.	3,99	12,85	---	2006.	14,12
Koljeno	1991.	0,50	0,33	0,17	2002.	21,93
	2003.	0,48	0,16	---	2006.	14,44
Šavnik	1991.	93,00	5,14	0,86	2002.	54,32
	2003.	46,83	47,44	0,54	2006.	44,29
Duži	1991.	95,43	3,05	1,52	2002.	57,55
	2003.	48,39	50,97	---	2006.	52,27
Timar	1991.	90,09	9,01	---	2002.	64,79
	2003.	37,74	56,60	---	2006.	60,27
Tivat	1991.	33,50	15,30	20,53	2002.	42,69
	2003.	29,95	35,19	0,52	2006.	12,05
Krašići	1991.	10,53	19,30	56,14	2002.	41,35
	2003.	27,15	24,50	0,66	2006.	24,44
Radovići	1991.	38,50	39,30	1,79	2002.	70,02
	2003.	22,86	51,43	---	2006.	57,28
Ulcinj	1991.	12,37	1,67	4,92	2002.	0,13
	2003.	11,93	7,44	0,11	2006.	8,34
Donji Štoj	1991.	0,77	0,41	0,43	2002.	19,54
	2003.	3,73	1,49	---	2006.	11,09
Krute	1991.	6,84	2,63	8,94	2002.	---
	2003.	20,50	17,39	---	2006.	1,43

Crnogorsko nacionalno pitanje prema popisima...

Žabljak	1991.	91,07	7,33	1,08	2002.	56,11
	2003.	43,03	50,26	0,05	2006.	44,96
Virak	1991.	64,17	33,58	0,74	2002.	56,22
	2003.	40,17	59,82	---	2006.	44,03
Pitomine	1991.	72,05	27,07	6,37	2002.	43,88
	2003.	54,71	40,25	---	2006.	24,47

U vrijeme popisa stanovništva Crne Gore 2003. godine, kada je broj Srba dostigao najveće učešće u ukupnom stanovništvu na svim dotadašnjim popisima stanovništva, održani su 2002. godine parlamentarni izbori na kojima su prosrpske stranke ostvarile rast broja glasača u poređenju sa rezultatima izbora iz 2006. godine. Povećanje broja Srba na popisima stanovništva odrazilo se i na povećanje broja glasača za (pro)srpske političke stranke na izborima. Tabela br. 4 pokazuje da je od 21 opštine u Crnoj Gori u 12 opština došlo do povećanja broja glasača za prosrpske partije na izborima održanim 2002. godine u odnosu na izbore iz 2006. godine. To povećanje broja glasača za prosrpske partije izraženo je kao i povećanje broja Srba na popisu stanovništva 2002. godine u opštinama na sjeveru Crne Gore: Andrijevići, Beranama, Bijelom Polju, Mojkovcu, Plavu, Plužinama, Pljevljima, Šavniku i Žabljaku i u primorskim opštinama Budvi i Tivtu i, zatim, u Podgoričkoj opštini. Od posmatranih 42 biračka mjesta, odnosno popisnih naselja u 30 je došlo do povećanja broja glasova za prosrpske partije na glasanju 2002. godine u upoređenju sa rezultatima izbora 2006. godine. Na popisu stanovništva u istim naseljima 2003. godine broj Srba je povećan u odnosu na stanje popisa 1991. godine.

Kada se posmatraju rezultati popisa Jugoslovena 1991. godine, vidi se veliki njihov brojčani pad na popisu 2003. godine, kada oni u nekim opštinama i naseljima potpuno nestaju ili su svedeni ispod jednog procentnog učešća u ukupnom stanovništvu tih opština, odnosno naselja. U opštinama Tivat, Herceg Novi, Kotor, Budva, Bar, Ulcinj, Podgorica, Pljevlja, Berane i Žabljak, zabilježen je najveći pad broja Jugoslovena na popisu 2003. godine u upoređenju sa popisom 1991. godine. Tako je u Tivtu taj pad Jugoslovena iznosio 20,01% u 2003. godini, u Herceg Novom za 18,18%, Kotoru za 17,62%, Budvi za 7,88%, Baru za 6,93%, Ulcinju za 4,80%, Podgorici za 3,71%, Pljevljima za 1,96%, Beranama za 1,69% i Žabljaku za 1,02%. Popisom 2003. godine Jugosloveni su svedeni ispod jedan odsto učešća u ukupnom stanovništvu u opštinama Andrijevići, Bar, Berane, Bijelo Polje, Mojkovac, Nikšić, Plužine, Pljevlja, Podgorica, Šavnik, Tivat, Ulcinj i Žabljak, a nije ih više bilo u opštinama Plav i Rožaje.

Ukupni rezultati na popisima stanovništva i na parlamentarnim izborima održanim u posmatranom periodu ukazuju da je pad broja Crnogoraca i Jugoslovena i rast broja Srba na popisima stanovništva povezan sa rastom broja glasača za prosrpske partije na parlamentarnim izborima.

Poslije ove uporedne analize postavlja se pitanje: ko su Srbi koji su se na popisu stanovništva 2003. godine izjasnili kao Srbi? Odgovor je – to su građani koji su se na ranijim popisima stanovništva izjašnjavali kao Crnogorci i Jugosloveni. Na parlamentarnim izborima 2002. godine, kao što smo vidjeli, prosrpske političke stranke dobile su više glasova nego na izborima 2006. godine. Analiza upućuje da su ti glasači prosrpskih partija oni građani, Crnogorci i Jugosloveni, koji su se 2003. godine izjasnili kao Srbi. Prema tome, može se reći da Crnogorci koji su 2003. godine „postali“ Srbi, svoju nacionalnu pripadnost podređuju svojoj političkoj pripadnosti. To je taj fenomen kod Crnogorca o kojem smo već pisali. Što se tiče Jugoslovena, o kojima smo već nešto kazali, oni su sa nestankom jugoslovenske države izgubili motive da se i dalje izjašnjavaju kao Jugosloveni i većinom su se opredijelili kao pripadnici srpske nacije.

Istoriijat razvoja „jugoslovenstva“, a sa njim i Jugoslovena u KPJ obuhvata prvi period 1919–1923. godine, kada je KPJ stajala „na braniku ideje nacionalnog jedinstva“, odnosno da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod koji se u zajedničkoj državi mogu transformisati u jednu naciju, jugoslovensku. Jugoslovenstvo je kao etnička kategorija bilo potrebno KPJ jer je doprinosilo klasnom jedinstvu jugoslovenskog proleterijata i trebalo je da oslobodi radničku klasu nacionalnih razlika i mogućih različitih nacionalnih interesa. Ideja nacionalnog jedinstva bila je i državna ideja Kraljevine SHS, na kojoj se jedino mogla stvoriti nova država.

Stanovište o nacionalnom jedinstvu KPJ je odbacila krajem 1923. godine, odnosno u januaru 1924. godine zvanično. KPJ se, ipak, 1935. godine vratila Jugoslaviji kao zajedničkoj državi i uvrstila jugoslovensko pitanje u svoj nacionalni program. Istorija „jugoslovenstva“ kao nacionalna ideja izražena je u novoj ideji, ideji „bratstva i jedinstva“ jugoslovenskih naroda, ponikloj u toku NOR-a. Konceptija zajedničke jugoslovenske države pretvorena je u koncepciju jugoslovenske demokratske federacije, zasnovane na principu ravnopravnosti.⁵ Ili kako je to Josip Broz Tito kazao na Osnivačkom kongresu KP Srbije, u maju 1945. godine: „Voljeti svoju naciju, Hrvatsku ili Srbiju, ne znači negirati uopće našu zemlju – jugoslaviju. Naprotiv, voljeti svoju federalnu jedinicu – znači voljeti Jugoslaviju“.⁶ Iako „Jugoslovenstvo“ sa etničkim

⁵ Slobodan Nešović, Branko Petranović, *AVNOJ i revolucija*, Beograd, 1983, str. 452.

⁶ Osnivački kongres KP Srbije, Beograd, 1972, str. 210.

sadržajem nije dobilo „pravo građanstva“ u jugoslovenskom socijalističkom društvu, ono je ipak bilo temelj stvaranja prve jugoslovenske države 1918. godine, ali se u njoj nije ostvarilo.